

Anmeldelser

RENÉ RASMUSSEN: *Front og bro. Flensborg Avis i spil mellem Danmark og Tyskland 1930-1945*. Udg. af Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Flensborg 2005.

ISBN 87-89178-50-5. 2 bind. 1053 sider. Kr. 398.00.

Natten igennem genlød Flensborg af støjen fra tog, heste, vogne, køretøjer og soldater, og Ernst Christiansen, der i forvejen havde et dårligt sovehjerte, lukkede ikke et øje; (...) På vej til redaktionen i de tidlige morgentimer blev han standset af endeløse konvojer af grå lastbiler på vej til Danmark og hørte kommandoråbene flænge luften: „*Richtung Pattburg Mühle!*“ Forstenet stod han ved vinduet i sit kontor; sin sindsstemning sammenfattede han i ordene: „I dag er de døde lykkelige!“

Således beskriver René Rasmussen (s. 830), hvordan Ernst Christiansen, redaktøren af *Flensborg Avis* fra 1906-1940, oplevede Danmarks besættelse på nærmeste hold.

Det er et vigtigt tidsrum, René Rasmussens tobindsværk om *Flensborg Avis* dækker. En tid med store omvæltninger og megen usikkerhed ikke mindst for de danske syd for grænsen. *Flensborg Avis* var den eneste dansksprogede avis, der udkom inden for Tysklands grænser; det havde den gjort siden 1869. Indtil 1920 havde *Flensborg Avis* været én blandt flere danske aviser, men efter Genforeningen var bladet det sidste på skansen – de »yderste forposters« naturlige samlingsmærke. *Flensborg Avis* udkom som en af de – forholdsmæssigt set – frieste aviser i Det tredje Rige helt frem til krigens slutning; og hvordan et ikke-tysk og ikke-nazistisk blad kunne udkomme frem til maj '45 er, hvad René Rasmussen har sat sig for at udrede, og det gør han med stor indsigt og grundighed. Så grundigt at udredning og fremstilling altså er blevet til et tobindsværk på godt 1000 sider. Selvom der således ikke just er tale

Anmeldelser

om en folkebog, er det spændende læsning, men lad det være sagt med det samme: Værket burde nok have været en anelse kortere.

Det er tydeligt, at René Rasmussen har gjort et endog meget omfattende stykke arbejde med fremdragelse og behandling af en mængde kilder, både utrykt arkivmateriale såvel som trykte erindringer og historiske fremstillinger – samt naturligvis flere årgange af *Flensborg Avis*.

Det skal i øvrigt nævnes, at René Rasmussen er velerfaren med at skrive om *Flensborg Avis*, idet han tidligere (1994) skrev bogen *Flensborg Avis 1869-1906. Historien om en dansk avis under prøjserstyre* (fra avisens grundlæggelse til redaktør Jens Jessens død) og dertil en række artikler i alskens tidsskrifter.

I *Front og bro* gives ligeledes en fremstilling af avisens historie også før 1930; her trækker René Rasmussen fint trådene op fra Jens Jessens dage. Herved vises det, at Ernst Christiansen i høj grad videreførte Jessens linje og synspunkter, bl.a. hvad angår synet på danskhed og militært forsvar.

Fremstillingen i *Front og bro* er spændende, indsigtfuldt og vel skrevet. Ved læsning af værket bliver man desuden klogere på betydeligt mere end netop spørgsmålet om, hvordan *Flensborg Avis* klarede skærene igennem femten svære år. Således får man et godt indtryk af forholdene og udviklingen i det nazistiske Tyskland, danskheden syd for grænsen og dens vilkår, det udenrigspolitiske forhold mellem Danmark og Tyskland, de for *Flensborg Avis* så vigtige personer Jacob Kronika og Ernst Christiansen samt de holdninger, der fandtes i nationale og konservative kredse i Danmark. Endelig får man en forståelse af den velvilligt afventende holdning mange i Danmark i midten af trediverne indtog over for Adolf Hitlers Tyskland, hvilket ikke er så ringe en bedrift, al den stund den afvisende forargelse, som er så nem, jo ikke giver en tilfredsstillende forklaring.

Men tilbage til avisen i Flensborg: Efter folkeafstemningerne i 1920, hvor Flensborg jo forblev tysk, havde *Flensborg Avis* måttet vælge, om man skulle flytte nord for den ny rigsgrænse eller forblive i byen. Da man som følge af afstemningsrøret havde set danskheden blive styrket i det såkaldte Mellemslesvig, og da redaktør Ernst Christiansen og flere andre ledende danske endnu håbede på en mulighed for, at også resten af Sønderjylland kunne vende

Anmeldelser

hjem, valgte man at blive. Dette håb styrkedes i løbet af 20'erne, da opløsningen af det tyske samfund nåede nye højder. Også holdertallet syd for grænsen steg i disse år og toppede i 1924 med 2000 holdere (det kan i øvrigt nævnes, at der ud over *Flensborg Avis* fandtes en tysksproget dansk presse som toppede i 1923 med et samlet oplag på over 10.000). Dertil kom, at de dansktalende, der var syd for grænsen, ville blive ladt helt uden et dansksproget dagblad, hvis avisen flyttede.

Beslutningen om at blive var dog ingenlunde ligetil. Med den ny rigsgrænse blev avisen afskåret fra det meste af sit naturlige opland, som var det såkaldte Nordslesvig – især Tønder-egnen. Seks syvendedele af avisens holdere boede nord for den ny grænse.

Bag avisens beslutning om at blive lå dens, og især Ernst Christiansens, hele indstilling til det at drive dansk avis syd for grænsen: Det var ikke for avisens fremgangs skyld, ej heller for egen vindings skyld, men for den sønderjyske danskheds skyld. Avisarbejdet sås egentligt som et kald.

En tid viste det sig ligefrem at være en fordel at have de fleste annoncører og holdere i kongeriget: Mens den tyske mark var stort set værdiløs, var det godt at have de fleste indtægter i gode danske kroner. Omvendt da den tyske mark senere styrkedes, mens den danske krone i 1933 devalueredes, hvilket gav avisen alvorlige problemer på trods af en i øvrigt sund forretningsførelse.

Flensborg Avis' holdere boede altovervejende i Nordslesvig. Efter genforeningen i 1920 påbegyndtes så småt en avisrig nord for grænsen, idet de gamle partiløse købstadsblade nu fik følgeskab af den danske partipresse, der udvidede i det genvundne land. Kappelstriden skærpedes særligt fra 1929, da *Berlingske Tidende* begyndte at udgive den konservative *Jydske Tidende* og postede op mod en million kroner i foretagendet bl.a. for at kunne underbyde de andre sønderjyske aviser. Af nationale grunde blev der i begyndelsen taget en smule hensyn til *Flensborg Avis*, der på Tønder-egnen udkom under navnet *Vestslesvigs Tidende*, således at ingen virkeligt søgte at mase sig på i Tønder, men dette ændredes føleligt i 1933, da *Flensborg Avis'* egen lokalredaktør, Tycho Filskov, åbnede sin egen avis, *Tønder Amtstidende*, hvorefter den øvrige

Anmeldelser

presse også så sig foranlediget til at byde ind på markedet. Senere i '33 åbnede *Jydske Tidende* en lokalredaktion i Tønder, og fra 1936 tog også Venstre-avisen *Vestkysten* og H. P. Hanssens avis *Hejmdal* kampen op. I Ernst Christiansens øjne var der tale om noget nær udansk optræden fra Tycho Filskovs side; han svækkede ganske enkelt danskheden ved sin splittende fremfærd. Ernst Christiansen mente oprigtigt, at alle danske burde tænke på helheden i stedet for på deres egne snævre dagsorden.

Ernst Christiansens indstilling og livssyn, der i høj grad også kan siges at være *Flensborg Avis'*, udtrykte sig i løsenet »front og bro«. Udtrykket dækkede over »national selvhævdelse og mellemfolkelig forståelse«. Ernst Christiansen anså det for de »sydlige forposters« opgave at være netop forposter – danske som nordiske – over for Tyskland. Tysk pres på Danmark og danskheden skulle mødes med en enig front, ligesom man frit skulle hævde sin danske egenart og den danske hjemstavnsret i Sønderjylland helt til Danevirke. Til gengæld var det også sønderjyderne – og især det danske mindretals – opgave at tage gode træk ved tysk kultur til sig og videreformidle disse til Danmark og Norden. Ved således både at hævde sin egenart og lade sig berige udefra ville Danmark efterfølgende selv kunne berige udlandet. »Front og bro« var for Ernst Christiansen ikke bare en måde, hvorpå de danske syd for grænsen kunne overleve – det var det også – men det var vitterlig ment som en måde, hvorpå man kunne gå foran i en ægte mellemfolkelig forståelse. »Front og bro«-løsenet var tæt beslægtet med grundtvigske tanker og således også tæt beslægtet med højskolemanden C. P. O. Christiansens »nynordiske« tanker; C. P. O. Christiansen blev da også flittig bidragyder til *Flensborg Avis*. Den nynordiske tanke opstod kort fortalt som modvægt mod den tilsyneladende meget livskraftige tyske nationalsocialisme med dens hedensk-germanske værdier; lige så livskraftigt skulle Nordens modsvar være, men det var kristent-nordisk og var frihed, hvor den i Tyskland fremherskende »romerske ånd« var tvang. Ernst og C. P. O. Christiansens tanker om henholdsvis »front og bro« og nynordisme påvirkede gensidigt hinanden.

Anmeldelser

Ernst Christiansen udviklede sine tanker om »front og bro« fra slutningen af 1920'erne; altså først efter at det stod klart, at 1920-grænsen ikke ville blive omgjort i nogen nær fremtid. Flensborg og resten af Sønderjylland skulle forblive på tyske hænder en rum tid endnu, og det var vel at mærke ikke Tysklands skyld denne gang, men Danmarks. Heraf kom det nærmest som en nødvendighed, at man gentænkte sit forhold til Tyskland.

Det har tidligere været antaget, at løsenet om »front og bro« kun var taktisk betinget, ligesom det af og til i litteraturen har været antydnet, at »bro«-delens følger, nemlig forsøget på efter 1933 at se noget godt i nationalsocialismen, byggede på en egentlig sympati hos Ernst Christiansen for det nazistiske tankegods. Begge dele afvises grundigt af René Rasmussen. Ønsket om både at gøre front og bygge bro var ærligt; og Ernst Christiansens påståede nazistiske sympatier bygger alene på hans respekt for det enkelte folks ret til at vælge sin egen vej parret med en vilje til at forsøge at finde noget godt heri. Det var for så vidt Ernst Christiansens vilje til mellemfolkelig forståelse, der drev ham til at omtale de gode sider af den nazistiske ideologi – men mere herom senere.

René Rasmussen viser desuden, hvorledes denne forestilling om en særlig sønderjysk opgave ingenlunde var opfundet af Ernst Christiansen, men derimod byggede på en lang tradition gående tilbage til A. D. Jørgensens tale om både at bygge dige og bygge bro; dette er således den drivende tanke i *Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie*, hvor der jo både berettes om Danevirke og om kristendommens indførelse.

Det skal tilføjes, at tanken om samtidigt at gøre både front og bro hos Ernst Christiansen fandt en fin ligevægt. Ernst Christiansen undgik – hvilket sjældent ses i dag – at give »bro«-delen overvægt, ligesom han, der dybest set mente, at Danmark havde ret til landet ned til Danevirke, heller ikke gav »front«-delen overvægt. Selvom Ernst Christiansen ønskede mellemfolkelig forståelse og inderligt håbede, at det nyoprettede Folkeforbund ville kunne medvirke hertil, og selvom han, bl.a. pga. sin egen tvungne deltagelse i Første Verdenskrig på tysk side, så afgjort afskyede krigen, var han ikke pacifist – så langt fra. Ernst Christiansen mente, at selvforsvaret måtte gå forud for alt. Danmark skulle

Anmeldelser

forsvare sig for enhver pris – »broen« var ikke for hvem som helst; det skulle være os selv, der vogtede broen, og ville nogen tvinge sig vej derover, skulle »fronten« træde til. Den danske »forsvarspolitik«, der førtes i trediveerne, var ham til stor sorg. På samme måde var Ernst Christiansen ganske uvillig til at sjakre med danskhedens hjemstavnsret ned til Danevirke.

Men hvori bestod så Ernst Christiansens »fascination« af nationalsocialismen? Ja, først skal det måske lige påpeges, at »forskningen« på dette område indtil nu stort set har indskrænket sig til nogle løse iagttagelser. Således har J.P.Noack i sit ellers fortjenstfulde værk *Det danske mindretal i Sydslesvig 1920-1945* mere end antydnet, at Ernst Christiansens nationale holdninger lå klos op ad nazismens. Eksempelvis fremhæver Noack, at *Flensborg Avis* engang i 1920 optog et læserbrev om jødesammensværgelse, hvortil Ernst Christiansen havde svaret, at det var beklageligt, at unationale folk (herunder enkelte jøder) havde styret Danmark i årene op til Genforeningen, men at man jo skulle huske på de jødiske kredse, der havde givet fædrelandet »nogle af dets mest varmtfølede mænd«. Dette indhold var ifølge Noack »hadsk«. En så uvenlig læsning er i sig selv problematisk; værre bliver det af, at man i Ernst Christiansens øvrige skrivelser ikke finder bare antydningen af jødefjendtlighed. Tværtimod er det tydeligt, at netop nazisternes fanatiske antisemitisme var noget af det, han afskyede ved denne ideologi. René Rasmussen afslører meget fint Noacks pinlige overfortolkninger.

Men tilbage til »fascinationen«: Før 1933 er der ingen tvivl om, at Ernst Christiansen anså nazismen for at være en både ubehagelig og farlig strømning. Fx skrev han i april 1932 følgende i en leder efter Hitlers besøg i Flensborg:

[Hitler og hans underførere] kalder (...) på hadet i samme åndedræt som de taler om samling. Med mægtige blæsebælge søger de at blæse hadet hvidglødende mellem folkets enkelte dele og mellem folkeslagene. Det er ikke mærkeligt, at mange frygter for, at det ikke er virkelig samlingsånd, men simpelt hen en besættelse, der nu går gennem Tyskland, og at de med uhygge tænker på, hvad denne kan føre til for Tyskland og for verden, for os alle.

(S. 184).

Anmeldelser

Også de øvrige førende penne på *Flensborg Avis* så med modvilje på nazismen; således også Tage Jessen, søn af Jens Jessen, der skrev i *Der Schleswiger*, der udkom som et tysksproget tillæg til *Flensborg Avis*. Her sammenlignede han i januar 1933 kommunismen og nazismen og udtalte, at de to strømninger »*intet* positivt« *havde udrettet* (s. 184). I øvrigt skal det bemærkes at *Flensborg Avis* almindeligvis var tilbageholdende med at udtale sig om indre tyske forhold, herunder tysk politik.

Efter 1933 var der en naturlig forskrækkelse over nazisternes hårde fremfærd, men da det ny styre efterhånden udsendte lidt mildere toner, begyndte Ernst Christiansen at bemærke de gode ting i nazismen, som han efter nogen tid også mente Danmark kunne bruge dele af. Disse ting er vel at mærke hverken jødefjendtligheden, koncentrationslejrene, ufriheden eller førerstaten, men derimod den (i brede kredse) ægte folkelige begejstring, viljen til national samling og viljen til national selvhævdelse uden at fratage andre nationer deres livsret. Det sidste lyder unægteligt underligt for eftertiden, men før Nürnberglove, Krystalnat, »eutanasi«, verdenskrig og folkedrab måtte tingene nødvendigvis tage sig anderledes ud. Hitler understregede flere gange nazisternes oprigtige ønske om at respektere andre folks livsret, og i begyndelsen så det da også ud til, at det ny styre havde tænkt sig at give det danske mindretal frie kår rent kulturelt set. Som Ernst Christiansen understregede det i sin årsmødetale i 1933, så havde de danske det folkeligt set friere i 1933 end i 1914. Ja, krigen ud havde det danske arbejde på sin vis bedre vilkår end under Første Verdenskrig, da man dengang end ikke måtte tale dansk ved møderne.

Man skal heller ikke glemme, at Ernst Christiansen ønskede at tro på, at nazismen kunne vise sig som noget godt, og at han ved igen og igen i sin avis at fremholde nazisternes egne velmenende udtalelser nærmest som en besværgelse også søgte at holde nazisterne selv fast på deres løfter. Der er altså ikke bare tale om naivitet, men også om en vis taktik. Denne dobbelthed i Ernst Christiansen »*fascination*« *har René Rasmussen også øje for, hvilket flere i samtiden ikke havde, bl.a. flere af bladets holdere i kongeriget.*

Anmeldelser

Nord for grænsen var meningerne nemlig stærkt delte, og nogle fandt, at Ernst Christiansens beroligende ord om nazismen var på deres plads, mens andre var rasende over denne angivelige nazivenlighed.

Bl.a. Tysklands oprustning og dets uafklarede forhold til den dansk-tyske grænse fik Ernst Christiansen til med større hyppighed at advare kollegerne i Danmark mod at udæske Tyskland, hvilket viser, at han har haft en god fornemmelse af det ny Tysklands truende væsen. I forlængelse heraf begyndte Ernst Christiansen fra 1936-37 også stærkere at opfordre Danmark til at styrke sit militære forsvar. Samtidig hermed advaredes Tyskland mod overmod, mod at gå længere end hvad der kunne betragtes som berettigede krav. Fra 1938 var Ernst Christiansen helt klar over, at enhver brobygning ville blive misbrugt af Tyskland som en indfaldsport. Samtidig var Ernst Christiansen også blevet mere opmærksom på det særdeles skadelige i den totalitære stats ufrihed og understregede nu oftere den nordiske frihed i sine artikler. Jødehadet, som *Flensborg Avis* altid havde foragtet, kunne der ikke ligefremt tages afstand fra, og det gjaldt jo i det hele taget, at det var sværere at udtale sig imod styret end for. Dog bragte bladet i februar 1936 en udtalelse af den ekspatrierede forfatter Thomas Mann, der om nazisternes jødehad havde udtalt, at det også var et had »imod Europa, et had imod enhver højere stående tysker, det drejer sig om et had mod den vesterlandske kulturs kristelig-antikke fundamenter.« (S. 448). Det står klart, at Ernst Christiansen aldrig bifaldt nazismen som sådan, og at han i anden halvdel af trediverne havde erkendt, at der snarere var grund til at frygte den end til at lære af den.

Mere hold er der i antagelsen om Jacob Kronikas sværmeri for nazismen. Kronika, der også var flensborger, var Berlin-korrespondent for *Flensborg Avis* og tillige for først *Dagens Nyheder* og siden *Nationaltidende* (begge København). Kronika havde et mere letantændeligt sind end Ernst Christiansen og lod sig i nogen grad rive med af nazismens storslåede udfoldelser. Således udgav Kronika allerede i 1933 bogen *Revolution – Roman om Hitlers Tyskland*, der skildrede unge venstreorienterede kunstners voksende begejstring for den »nationale revolution«. Romanen åbnede siden mange døre for Kronika i Berlin.

Anmeldelser

To ting holdt han dog fast i, nemlig sin danskhed og sin kristentro, og netop dette gjorde, dels at han i første omgang fastholdt en vis skepsis, og dels at han snart igen erkendte sin fejlsvurdering samt erkendte nazismens egentlige væsen: Allerede fra 1934-35 mindskedes antallet af begejstrede beretninger fra Kronikas hånd, og meddelelser om fx Nürnberg-lovene og om folk, der sendtes i koncentrationslejre for kritiske ytringer, meddeltes blot tonløst. Især da Kronika, som fx ved et møde i Berlin i april 1935, oplevede hvordan nazismen som en slags hedensk-germansk kult borttrængte det kristne Tyskland, vakttes hans bekymring. Kronika fulgte kirkekampen tæt og kom siden i kontakt med den nærmest illegale Oxford-bevægelse, hvor han også mødte folk med viden om koncentrationslejrene. Med tiden kom Kronika til bogstavelig talt at betragtede nazismen som den Onde selv.

Kronikas tilstedeværelse i Berlin fik i øvrigt stor betydning både for *Flensborg Avis* og for det danske mindretal. Det var ikke sjældent, at traditionelle slesvig-holstenske kredse nu i nazistiske gevandter på ledende poster i Slesvig-Holsten søgte at skade *Flensborg Avis*; især bladets åbenmundede genmæle imod myndighedspersoners overgreb mod mindretallet og imod tyske »grænseflyttere« forekom slesvig-holstenerne at være forstyrrende.

Disse kredses evindelige hetz mod både danskheden syd for grænsen, de danske myndigheder nord for grænsen og mod grænsens beliggenhed i det hele taget udgjorde en stor trussel mod det danske Sønderjylland og mod Danmark selv. Uden Kronika i Berlin med kontakt til de rette folk havde slesvig-holstenerne og grænseflyttere givetvis haft lettere ved at påvirke den officielle linje. En af Kronikas triumfer var fx at få stoppet en af nazistpartiet NSDAP's egne udgivelser, nemlig et af de såkaldte *Schulungsbriefe*, der i dette tilfælde indeholdt den »oplysning«, at der var 60.000 tyskere i Nordslesvig (mere end dobbelt så mange, som der virkelig var), og at disse i »store områder« udgjorde et flertal, og at der brugtes »danske voldsmetoder« for at tvinge dem fra hus og hjem. Dette var vel at mærke i foråret 1938, hvor der samtidig var en tysk pressehetz mod Tjekkoslaviet, tydeligvis med det formål at retfærdiggøre en snarlig aktion af en eller anden art – og ville Danmark så stå for tur? Skulle

Anmeldelser

grænsen nu flyttes nordpå igen? Men efter energisk indsats fra Kronikas side blev redaktøren af dette *Schulungsbrief* arresteret og de 3.000.000 resteksemplarer beslaglagt. Begrundelsen var, at skriftets indhold var belastende for »forholdet mellem de to nabolande Tyskland og Danmark« (s. 751). Dette var også en sejr over de hjemlige slesvig-holstenere, da det utvivlsomt var fra dem, disse »oplysninger« stammede. En af disse, Ernst Schröder, var i øvrigt dansk statsborger, men på trods af de påståede »danske voldsmetoder« kunne han uhindret af de danske myndigheder i tysk presse sprede løgne om forholdene nord for grænsen. Ernst Schröder optræder ofte i *Front og bro* – altid i gang med at smede rænker og søge at stække *Flensborg Avis*, kneble mindretallet og flytte grænsen.

Kronika fik altså noget ud af sin tilstedeværelse i Berlin – han spillede »spillet midt i fjendens lejr«, som han selv udtrykte det. Men han var selv klar over, at man naturligvis ikke kan få noget ud af »fjenden« – spille hans spil – hvis man ikke giver noget igen og spiller med. Som korrespondent både til *Flensborg Avis* og *Nationaltidende* – og han gik for at være en af de dygtigste danske korrespondenter i Berlin – var det største aktiv for tyskerne naturligvis, at han skrev positivt om udviklingen i Det tredje Rige. Som journalist i det nazistiske Tyskland var det i parentes bemærket slet ikke muligt at skrive direkte kritisk eller fjendtligt, for hvis man gjorde, så ville man ganske hurtigt blive sendt ud af landet. For Kronika kunne repressalierne blive endog mere ubehagelige, idet han jo var tysk statsborger. I begyndelsen var det ikke så stort et problem for Kronika, al den stund han lod sig rive med. Men også siden hen måtte Kronika skrive pænt eller i det mindste neutralt om forholdene. Men det er klart, at jo pænere, der blev skrevet om forholdene, des mere ville Kronika også i det lange løb få ud af kontakterne i embedsapparatet.

Nu var det dog ikke alene Kronikas evne til på rette sted at påvirke rette vedkommende, der lod *Flensborg Avis* slippe gennem nazistisk ensretning og krig, om ikke helskindet så dog med skindet på næsen, for uden de rette argumenter kunne det ikke have ladet sig gøre. René Rasmussen viser, at der var en række argumenter, der gang på gang fremførtes over for de tyske

Anmeldelser

myndigheder: Dels at *Flensborg Avis*, idet den jo henvendte sig til et dansk og derfor også til et skandinavisk publikum, var en slags udstillingsvindue for Tyskland; hvis avisen tvangsnazificeredes eller indskrænkedes stærkt i sit virke (eller måske ligefrem lukkedes), ville Norden få syn for sagn, og Tyskland ville få endnu sværere ved at skabe og opretholde et godt forhold til Skandinavien. Hvis avisen derimod fik lov at fungere relativt frit, kunne Tyskland bedre hævde, at forholdene slet ikke var så ufri i Tyskland, som det ellers blev påstået; og dels at avisen på baggrund af sit løsen om »front og bro«, gjorde sit til i Norden at bringe saglige artikler om det ny Tyskland. Dette også for Tyskland nyttige arbejde ville lide skade, hvis avisen led skade. Disse argumenter virkede. Desuden kan det ses, at de tyske myndigheder på grund af avisens danske sprog har betragtet dens eventuelle »skadevirkning« over for et tysk publikum som meget begrænset. Omvendt så myndighederne med stor alvor på avisens billeder, som jo var umiddelbart forståelige, samt på avisens tysksprogede tillæg *Der Schleswiger*, som også blev forbudt i 1937. Netop forbuddet mod *Der Schleswiger* skabte en meget tysk fjendtlig stemning i Danmark, og de tyske myndigheder slog bak og tillod *Flensborg Avis* at udgive et månedshæfte med samme navn. Det ses altså, at forholdet til Danmark og Norden betød noget for Tyskland, og at dette smittede af på *Flensborg Avis*.

Selv efter besættelsen af Danmark kan det have betydet noget for Tyskland at opretholde et rimeligt forhold til Danmark, idet man jo i Danmark havde gennemført en såkaldt »fredsbesættelse« og nu opretholdt et samarbejde med en i princippet selvstændig dansk regering. Dog forværredes avisens forhold markant efter krigens udbrud og især efter besættelsen af Danmark. Herefter havde de lokale tyske kræfter friere spil over for *Flensborg Avis*, og det var blevet sværere at hente hjælp i Berlin. Således lykkedes det slesvig-holstenske kræfter efter flere forsøg at få de tyske myndigheder til at afsætte Ernst Christiansen i 1940. Efter krigens udbrud og især efter besættelsen af Danmark og Norge havde Tyskland ikke helt samme behov for at sikre sig et godt ry i Skandinavien og det øvrige Europa – det var røget alligevel.

Anmeldelser

Hvor avisen i midten af trediverne kunne tage skarpt til genmæle både mod tyske grænseflyttere og nazistiske embedsmænd, holdt Gestapo i fyrerne skarpt øje med hver eneste notits, og selv almindelige dansk-nationale udsagn blev noteret. I den totale krigs tid blev selv neutralitet opfattet som statsfjendtlig. Tidligere havde *Flensborg Avis* ofte kunnet lægge afstand til de officielle meddelelser ved at skrive »ifølge tyske meldinger« og lignende, men den gik ikke i 1941, hvor avisen havde gjort det ved en af de sædvanlige meldinger om mishandlinger af »folketysskere« rundt om i Europa, denne gang i Jugoslavien. Dr. Dürr fra propagandaministeriet klargjorde, at det var »fuldstændig udelukket, at en i Tyskland udkommende avis ikke gør sådanne udtalelser til sine egne, men derimod betegner dem alene som tyske påstande« (s. 881).

Avisens journalistik blev altså tæmmet uden dog at blive nazistisk, hvilket fx ses af, at man afholdt sig fra positiv omtale af krigen mod Sovjetunionen – undtagen når Finland omtaltes! Det var tydeligt, at krigen ikke var mindretallets krig. Engelske flyvemaskiner omtaltes heller ikke som »fjendtlige«, men blot som »engelske«, hvilket var ganske usædvanligt.

Der er i *Front og bro* gentagelser sine steder, og der er lange udredninger om fx avisens økonomi, som kunne have været kortet betydeligt ned af hensyn til den almindelige læser, uden at udredningen derved ville lide skade, selvom et værk som dette naturligvis også skal udrede bladets opsætning, udstyr, oplag, konkurrence og redaktionelle overvejelser.

Samlet set er det dog et overordentligt spændende værk, René Rasmussen her har fremlagt, og det kan anbefales til alle, der stadig gerne vil vide mere om danskheden i det omtumlede grænseland, og ligeledes til folk der sluger alt, hvad der har med Anden Verdenskrig og dens mange dilemmaer at gøre. Dertil kommer, at fremstillingen er velskrevet (med forsvindende få sprogfjøl); og så er der skrevet med både indføling og lune. Således får man også ved læsningen en meget fin skildring af de vigtige personer. Ernst Christiansens på en gang poetiske sind, stærke karakter og helt utrolige sejghed i sit utrættelige arbejde for avisen og derigennem for Danmark får man et godt indtryk af. Også Jacob Kronika skildres fint.

Anmeldelser

Til dem, der måske nu egentlig gerne ville læse bogen, men tænker, at den nok er lidt for lang, kan det lige siges, at man godt ville kunne nøjes med at læse udvalgte kapitler, idet der ofte gentages – eller samles op, om man vil – og idet fx de økonomiske og presstekniske sager er holdt i kapitler for sig, som man altså kan gå let hen over, hvis det ikke er det, der optager én. Så det er bare med at komme i gang.

Adam Wagner

Budstikken. Nyt om dansk-nordisk sprog og sprogrøgt. Tidsskrift; fire numre årligt; siden 2007. København.

ISSN 1902-1445. Årsabonnement: Kr. 75,00.

Hjemmeside: www.modersmaalet.dk

Tidsskriftet kan bestilles ved henvendelse til Loránd-Levente Pálfi: tlf. 29 92 12 92; e-post llp@asb.dk.

Budstikken, som udgives af Modersmålskredsen, er et forfriskende, ja, tiltrængt nyt tidsskrift. I tider som disse, hvor det ene engelske ord efter det andet møver sig ind, og hvor de højere uddannelser i stigende grad går over til ligefrem at undervise på engelsk, samtidig med at flere – også journalister og politikere – får sværere ved at udtrykke sig klart og alsidigt på dansk, må det siges at være på sin plads med et blad, der forsøger at råbe os op.

Budstikken er både om sprog (dansk og nordisk) på et mere fagligt stade og om sprogets tilstand og brug. *Budstikkens* mål er klart at få alle os, der taler og skriver dansk, til at bruge det over alt, til at bruge det med omtanke og til kort sagt fortsat at lade dansk bestå som et fuldstændigt, righoldigt kultur- og videnskabsbærende sprog.

Redaktørerne vil være faste læsere af Nomos bekendt, idet de alle tre har bidraget hertil: Ansvarshavende redaktør er Arild Hald Kierkegaard (der bidrog til Nomos 3:1), dertil kommer Christian N. Eversbusch (Nomos 4:1 og 5:1) og Loránd-Levente Pálfi (Nomos 5:1).